

Sociaal kapitaal van buren

Rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten
(zeventiende – achttiende eeuw)*

Marc Jacobs

Naast hoofdstad van het graafschap Vlaanderen was Gent een van de belangrijkste industriële centra van de Zuidelijke Nederlanden. Zijn bevolking schommelde in de hier behandelde periode tussen de 30.000 en 50.000 inwoners.¹ Hoewel het aantal varieerde in de tijd, kan globaal gesteld worden dat er in de stad een tweehonderdtal gebuurten waren, die onder leiding stonden van een om de drie jaar door en onder buren verkozen deken. Dergelijke organisaties vertegenwoordigden in de regel een kleine groep bewoners van een (deel van een) straat, eventueel aangevuld met enkele steegjes of doodlopende straatjes.²

Samenleven als buren in vroegmoderne steden en dorpen was doorgaans een kwestie van ongeschreven regels en conventies. Omwonenden waren vaak persoonlijk of via materiële attenties aanwezig op begrafenissen of huwelijken. Een vorm van sociabiliteit als buren kon beleefd worden in gezamenlijke consumptie in een buurtherberg, bijvoorbeeld op de grote momenten in de levens- of jaar(feesten)cyclus. Om collectieve belangen te verdedigen werd soms samen opgetreden, waarbij onder meer uit een repertoire van collectieve acties kon worden geput om de eisen en klachten vorm te geven. Zo konden overtredingen van de impliciete spelregels aanleiding zijn tot rituele sancties als charivari's, die vaak weer afgekocht konden worden door het schenken van geld of drank. Deze verschillende aspecten van het wonen in een zelfde omgeving lijken verband met elkaar te houden, waarbij het opvallend is dat de samenhang vaak impliciet en vaag bleef. Het feit dat in het oude Gent niettemin reglementen op papier werden gezet, verantwoordelijke beheerders werden aangesteld en 'boekhoudingen' werden bijgehouden is volgens mij dan ook buitengewoon interessant omdat deze uitgekristalliseerde varianten toelaten inzicht te verwerven in de samenhang van enkele implicaties van het

* Dit artikel is, samen met een op deze tekst aansluitende bijdrage die door H. Deceulaer zal worden aangeboden aan de *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudbeïdkunde te Gent* (1997), de neerslag en een uitloper van een lezing die door Deceulaer en mij samen werd verzorgd op het colloquium 'De Straat' (Amsterdam, 12 november 1993, Werkgroep Strafrechtsgeschiedenis). Aangezien het achteraf splitsen van een samen geschreven (lange) tekst een hachelijke onderneming is, wil ik hier de inbreng van mijn collega, H. Deceulaer, uitdrukkelijk signaleren. De verantwoordelijkheid voor dit artikel ligt uiteraard bij mij.

¹ De meest recente synthese is J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad* (Antwerpen 1989). Een overzicht van de historiografie geeft M. Boone, 'Omzien met bewondering, vooruitblikken met verwachting. De Gentse geschiedenis van middeleeuwen en Ancien Régime', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudbeïdkunde te Gent* 47 (1993) 29-48.

² Zie onder andere K. Vervaeke, *De gebuurten te Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven, 1982)*; J. Decavele, 'De gebuurten tot omstreeks 1800', in: J. Decavele (ed.), *Gebuurtelevens en dekenijen in Gent, 14de-20ste eeuw* (Gent 1992) 9-52; H. Deceulaer, 'Stadsbestuur en buurtbewoners in Gent. Interactie, participatie, en publieke opinie, 1658-1668', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 110 (1995) 3-26, C. Lis en H. Soly, *Disordered lives. Eighteenth-century families and their unruly relatives* (Cambridge 1996), in het bijzonder hoofdstuk 5.

leven in een buurt.³ Met dit artikel wil ik vervolgens demonstreren dat de combinatie van enkele concepten en visies van Pierre Bourdieu een bruikbaar instrumentarium kan bieden om dergelijke relaties te interpreteren. Hierbij wordt zijn concept 'sociaal kapitaal' geoperationaliseerd en toegeëigend. Verder is het cruciaal dat de lezer in deze bijdrage de spanning aanvoelt die wordt gegeneerd tussen twee adjectieven wanneer ze samen in stelling worden gebracht en in het sociologisch taalgebruik (pejoratief 'jargon' genoemd) een speciale betekenis krijgen: 'symbolisch'⁴ en 'economisch' (waarbij men een product met een prijskaartje voor ogen mag hebben).

Na een korte introductie van deze begrippen presenter ik een case-studie van een zeldzame bron, waarin door dekens zelf sporen werden samengebracht die een inzicht bieden in bijna drie eeuwen werking van een Gents gebuurte. Ik koos niet voor dit werkkader omdat het sociaal-economisch profiel van het betrokken stuk van de Burgstraat (bekend als een rijkere zone in het oude administratieve centrum van Gent) representatief zou zijn voor alle andere geografische en sociale ruimten van de stad. Evenmin durf ik te beweren dat het verhaal van dit gebuurte, voor zover dit uit één bron kan worden gedistilleerd, kan staan voor, of inwisselbaar is voor, de specifieke geschiedenissen van de andere Gentse gebuurten.⁵ Wel meen ik dat het gebuurteboek voldoende rijk is om cruciale aspecten van de werking en evolutie van een gebuurte als entiteit relationeel en structureel te analyseren en te duiden. In het tweede deel van het artikel zal bijzondere aandacht worden besteed aan de institutionalisering van de gebuurten als strategie van stedelijke politieke elites in de tweede helft van de zeventiende eeuw. De politieke interventies van het stadsbestuur beïnvloedden in sterke mate het register van interacties tussen buurtbewoners. Het proces waarbij taken aan (ge)buurten werden opgelegd bracht een dynamiek van onderhandeling tot stand, waarbij de buurtbewoners van het stadsbestuur ook een zekere tegenprestatie verwachtten.

Bourdieu, giften en sociaal kapitaal

In het onderzoek over sociale en politieke relaties en netwerken van wederzijdse afhankelijkheid in vroegmodern Europa wordt recent veel aandacht besteed aan schenk-relaties en

³ Belangrijke bijdragen en verdere literatuurverwijzingen over het buurtwezen vindt men in: D. Garrioch, *Neighbourhood and community in Paris, 1740-1790* (Cambridge 1986); J. Boulton, *Neighbourhood and society. A London suburb in the seventeenth century* (Cambridge 1987); H. Roodenburg, "Freundschaft", "Brüderlichkeit" und "Einigkeit": Städtische Nachbarschaften im Westen der Republik", in: T. Dekker e.a. (ed.), *Ausbreitung bürgerlicher Kultur in den Niederlanden und Nordwestdeutschland* (Münster 1991) 10-24; H. Roodenburg, 'Naar een etnografie van de vroegmoderne stad. De "gebuurten" in Leiden en Den Haag', in: P. te Boekhorst, P. Burke en W. Frijhoff (ed.), *Cultuur en maatschappij in Nederland, 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Meppel/Amsterdam 1992) 219-243; C. Lis en H. Soly, 'Neighbourhood social change in West European cities. Sixteenth to nineteenth centuries', *International Review of Social History* 38 (1993) 1-30.

⁴ Let bijvoorbeeld op de speciale betekenis die het adjectief 'symbolisch' krijgt in concepten als 'symbolisch geweld' of bijvoorbeeld 'symbolisch kapitaal': miskend als 'naakte' macht (of kapitaal) en bijvoorbeeld erkend als 'legitieme competentie' of 'gezag'.

⁵ D. Vanneste, 'Residential reflection of socio-economic patterns in 18th-century Belgian towns: the example of the town of Ghent', in: R. Baetens en B. Blondé (ed.), *Nouvelles approches concernant la culture de l'habitat. New approaches to living patterns* (Turnhout 1991) 11-37, in het bijzonder 18-19; G. Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijleven te Gent. Vroeger en nu* (Gent 1977) 8, kolom 1; Decavele, 'De gebuurten', 20-21.

relatiegeschenken. 'Geschenken uitwisselen' kan daarbij functies vervullen als middel, als metafoor of als eufemisme voor interacties tussen de betrokken personen. Zo gebruikt Sharon Kettering drie door Marcel Mauss aangeduide kenmerken van geritualiseerd geven, om patrooncliëntrelaties van zestiende- en zeventiende-eeuwse Franse edellieden te karakteriseren: 1) de uitwisseling werd gebruikt om een persoonlijke band te creëren en te onderhouden; 2) er was een soort verplichting om iets terug te geven; 3) deze reciprociteit was verhuld en geëufemiseerd.⁶ In zijn beschouwingen rond de 'gift' accentueert Bourdieu het belang van het tijdsinterval. Onmiddellijk hetzelfde teruggeven zou overeenkomen met weigeren. Omdat een wedergift later komt en verschillend is en er steeds een risico bestaat dat er niets terugkomt, werkt dit als een scherm tussen beide acties zodat ze als een vrijgevig en vrijblijvend gebaar beleefd kunnen worden. Er moet door beide (en andere) partijen samengewerkt worden om het 'donnant-donnant'-principe te versluieren: een vorm van zelfmisleiding en collectieve miskenning. Bourdieu beschouwt de uitwisseling van geschenken als schoolvoorbeeld, als paradigma zelfs, van de economie van symbolische goederen. Die berust op een taboe van explicitering, de verhulling van het economisch belang (in de enge betekenis van het woord), waarbij de wisselvoet, met als meest expliciete uitdrukking de prijs die onmiddellijk en duidelijk wordt uitgedrukt in geld, verborgen of vaag moet blijven.⁷

In deze bijdrage is de aandacht gericht op lokale netwerken in stedelijke samenlevingen en bestudeer ik vooral een daarvoor relevante, speciale variant van samengesteld vermogen: 'sociaal kapitaal'.⁸ Dit wordt door Bourdieu omschreven als 'het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen dat voortvloeit uit het bezit van een meer of minder geïnstitutionaliseerd duurzaam netwerk van relaties van onderlinge bekendheid en erkentelijkheid – ofwel uit het lidmaatschap van een groep – dat elk van zijn leden de ruggesteun geeft van het collectieve kapitaalbezit'. Relaties en relatienetwerken moeten onderhouden worden. Ze kunnen beschouwd worden als een resultaat van persoonlijke en gezamenlijke strategieën van investering die erop gericht zijn sociale relaties die op termijn bruikbaar zijn tot stand te brengen of te beheren. Door het schenken van goederen en diensten aan anderen kunnen informele netwerken, die gebaseerd zijn op verhulde

6

S. Kettering, 'Gift-giving and patronage in early modern France', *French History* 2 (1988) 131-151. Een andere inspirerende toepassing is: N.Z. Davis, 'Beyond the market. Books as gifts in sixteenth-century France', *Transactions of the Royal Historical Society* 33 (1983) 69-88. Zie ook R. Huiskamp, 'Tussen centrum en periferie. Giften en corruptie in de vroegmoderne politiek', *Volkskundig Bulletin* 21 (1995) 27-58. De rol van giften in politieke verhoudingen werd voor Gent in de late middeleeuwen aangestipt in M. Boone, 'Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas Moyen Age. Le cas gantois pendant la période bourguignonne', *Revue du Nord* 278 (1988) 471-488. Een fraai literatuuroverzicht biedt A. Komter (ed.), *The gift: an interdisciplinary perspective* (Amsterdam 1996).

7

P. Bourdieu, *Le sens pratique* (Parijs 1980) 180-183 en de briljante reflecties over deze dubbelzinnige fenomenen in bijdrage 6 ('L'économie des biens symboliques') in P. Bourdieu, *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action* (Parijs 1994) 177-213: 'Donc l'économie économique est plus économique dans la mesure où elle permet de faire l'économie du travail de construction symbolique tendant objectivement à dissimuler la vérité objective de la pratique' (Ibidem, 186).

8

In zijn analyses maakt Bourdieu een analytisch onderscheid tussen verschillende vormen van kapitaal: onder andere economisch (omzetbaar in geld; doorgaans met duidelijke eigendomsrechten); cultureel kapitaal (onderwijskwalificaties, sociale vaardigheden, omgang met gegevens) en sociaal kapitaal. Deze soorten, in het bijzonder economisch kapitaal, kunnen door transformatiearbeid, door investering van tijd, worden omgezet in een andere vorm en soort.

reciprociteit, geconstrueerd of onderhouden worden. Deze relaties kunnen, bijvoorbeeld in een buurtorganisatie, een ambachtsgilde of een broederschap, sociaal geïnstitueerd zijn door een gemeenschappelijke naam en een reeks instituerende handelingen: 'in dat geval nemen ze een meer of minder reëel bestaan aan en worden ze door middel van ruiltransacties in stand gehouden en versterkt. Zulke betrekkingen zijn niet te herleiden tot objectieve relaties van nabijheid in de fysieke (geografische) ruimte of zelfs in de economische en sociale ruimte, omdat ze zijn gebaseerd op ruiltransacties die onlosmakelijk materieel en symbolisch zijn, die voor hun ontstaan en voortzetting afhankelijk zijn van de (h)erkenning van die nabijheid.'⁹ In de volgende paragrafen zal blijken welke diensten deze abstracte formulering en dito model leveren om Gentse gebuurten te interpreteren.

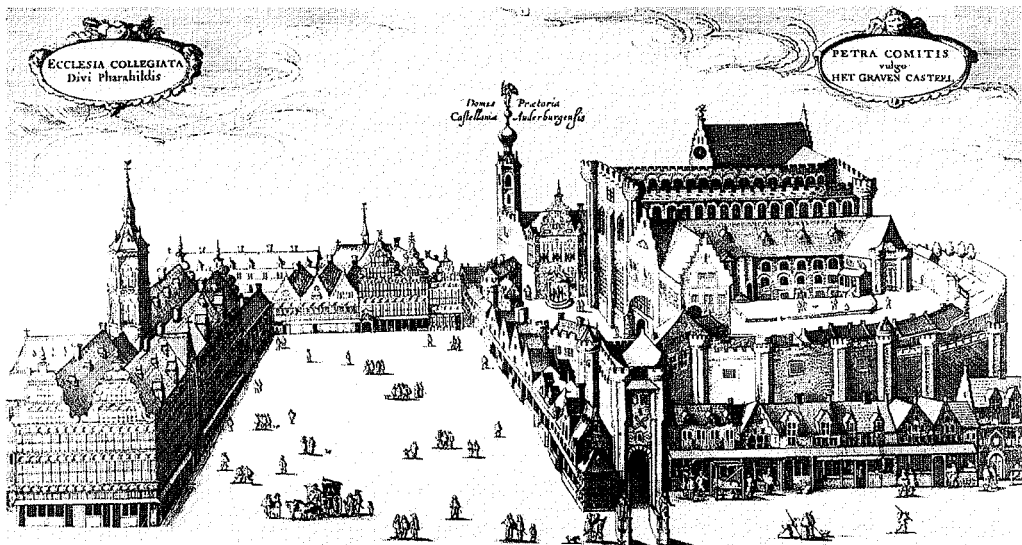
In elke groep bestaan min of meer geïnstitutionaliseerde vormen van delegatie waarbij de totale hoeveelheid sociaal kapitaal in handen wordt gelegd van één of enkele actoren. Door de gevolmachtigde(n) kan gesproken en gehandeld worden in naam van de groep en kan met het collectieve vermogen macht worden uitgeoefend die niet noodzakelijk in verhouding is met de eigen bijdrage. Zo kan de erkende woordvoerder soms ook gemachtigd worden om de groep te vrijwaren van diskrediet door individuele misstappen te sanctioneren. Aangezien inwendige concurrentie om het monopolie van de legitieme representatie van de groep het efficiënt beheren van het sociaal kapitaal in gevaar kan brengen, worden doorgaans regelingen en procedures uitgewerkt voor het verwerven van het recht om zich lid, en a fortiori bestuurslid, te noemen.¹⁰

Het toekennen van het *beheer van het sociaal kapitaal* aan een verantwoordelijke was in Gentse gebuurten georganiseerd in de vorm van een periodieke verkiezing van een deken bij meerderheid van stemmen. Het gedelegeerde kapitaal van het *gezag als deken* was het produkt van een begrensde overdracht van een vermogen dat gegenereerd was door en onder toezicht stond van een instelling of de hele groep: een vorm van *symbolisch kapitaal* of krediet gebaseerd op geloof en erkenning.¹¹

⁹ P. Bourdieu, 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal', in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Gekozen door Dick Pels (Amsterdam 1989) 120-141, citaten op 132.

¹⁰ Ibidem, 135-136.

¹¹ P. Bourdieu, 'Politieke vertegenwoordiging. Materiaal voor een theorie van het politieke veld', in: Bourdieu, *Opstellen*, 213-245, spec. 237.

Het gebuurteboek

Zo werd in de gebuurte van de Burgstraat en de Begijnendries op 11 november 1638 Bartholomeus Dekistmaker verkozen door de in de lokale kapel vergaderde bureu. Deze procureur bij de Raad van Vlaanderen nam zijn mandaat als deken niet licht op en ging zeer efficiënt te werk. Hij startte met het overzichtelijk ordenen van de materiële sporen van het kapitaal dat hij voortaan moest beheeren en aanwenden. Dekistmaker kocht onmiddellijk een archieffkoffer. Op een speciaal bijeengeroepen gebuurtevergadering op 28 november 1638 liet hij ook de bestelling goedkeuren van een kast van schrijnwerk (in plaats van een oude koffer) waarin de ornamenten van de kapel bewaard konden worden. Zijn voorstel om over te gaan tot het aanschaffen van een register of 'bouck om daer inne van alles notitie ghehouden te worden' werd positief onthaald.¹² In dit boek (onze bron) trachtte Dekistmaker niet alleen de oorsprong, evolutie en samenstelling van het sociaal vermogen van de gebuurte te reconstrueren of te 'bundelen'. Hij maakte er ook een efficiënt beheersinstrument van.¹³

Op de eerste folio's bracht hij een reeks documenten samen over de kapel in de Burgstraat. Zoals verder in dit artikel toegelicht wordt, was het administratief en financieel beheer daarvan sinds 1606 door de schepenbank van de keure¹⁴ toevertrouwd aan de deken van de gebuurte.

▲
Gent, Sint-Veerleplein. De Burgstraat begint aan het eind van het plein rechts. Gravure uit Antonius Sanderus, *Verbeerykt Vlaenderen* (Keulen 1731) (Foto: Stadsarchief Gent).

¹²
Bibliotheek Universiteit Gent (BUG), Hs. nr. G 14933. De kopie van het verslag van de vergadering van 28 november 1638 vindt men op f. 93 v°-94 v°. Zie Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijleven*, 7, k. 3 en 8, k. 1 voor andere voorbeelden van gebuurteboeken.

¹³
Vergelijk Bourdieu, *Raisons pratiques*, 113: 'Il importe que le corps des agents chargés du recouvrement de l'impôt et capables de l'opérer sans le détourner à leur profit et les méthodes de gouvernement et de gestion qu'il met en oeuvre - comptabilité, archivage, jugement des différends, actes de procédure, contrôle des actes - soient en mesure de se faire connaître et reconnaître comme légitimes.'

¹⁴
In het middeleeuwse en vroegmoderne Gentse stadsbestuur waren de 'schepenen van de keure' belast met het algemeen beheer (regelgeving, financieel beheer, openbare werken en

Hij was samen met een vertegenwoordigster van de buurvrouwen, de 'dekeninne', verantwoordelijk voor de sleutels. De kosten voor religieuze activiteiten in de kapel werden gedeeld ('half en half') met de aangrenzende gebuurte in dezelfde straat. In de vroegmoderne periode was het onderhouden van een altaar of kapel in steden een zeer krachtige, opvallende vorm om de groepsidentiteit intern en extern te profileren. Het onderhouden van een kapel leverde veel symbolisch kapitaal op, maar was ook relatief 'duur' in termen van sociaal en uiteindelijk economisch kapitaal.¹⁵ Uit de opbouw van het gebuurteboek blijkt duidelijk hoe ernstig de afgevaardigde beheerder van het sociaal vermogen van de gebuurte de zorg nam voor een apparaat dat symbolisch kapitaal (re)produceerde. Het geheel werd fijner afgesteld. Dekistmaker slaagde erin de schepenen ertoe te bewegen, naast herstel van glasramen met het wapen van de stad, andere noodzakelijke opknappwerken in het gebouw te laten uitvoeren. Er werd een inventaris opgesteld van religieuze rekvisieten in de kapel. Daaruit blijkt dat Dekistmaker en zijn dekenin tijdens hun termijn zelf een hele reeks voorwerpen geschonken hadden. Tenslotte maakte hij een overzicht van de opbrengsten van diverse renten waarmee de kapel begiftigd was: het in economisch kapitaal uitgedrukte resultaat van persoonlijke en collectieve strategieën van investeringen (in het verleden) in de economie van symbolische goederen.¹⁶

In de tweede helft van het gebuurteboek, veertig folio's verder, situeerde Dekistmaker zijn activiteiten in historisch perspectief. Zo profileerde hij zichzelf na zijn verkiezing expliciet als (kandidaat-)erfgenaam van diverse vormen van symbolisch en sociaal kapitaal. Eerst gaf hij een chronologische lijst met alle namen van dekens van zijn gebuurte, beginnend met Cornelis Hudsebaut (deken van half augustus 1540 tot half augustus 1542) en eindigend met zichzelf, op de eenendertigste plaats. Vanaf 1630 werden ook de namen van de dekeninnen vermeld.¹⁷ Een associatie met een stamboek of zelfs een adellijke stamboom is niet eens ver gezocht: een adellijke titel is de meest typische vorm van effectrijk geïnstitutionaliseerd sociaal vermogen.¹⁸ Daarop volgt een 'Receuil int corte van t'ghone concerneert de ghebueren inde Burchstraete tusschen greppen metten driesch', die in 1640 door Dekistmaker zelf opgesteld was op basis van de 'bescheeden daer van ghevonden onder de pampieren vande voorgaende dekens'. De deken beschreef in chronologische volgorde het over-

bouwaanvragen, openbare orde, feestelijkheden, criminele en burgerlijke rechtspraak, enzovoort) van de stad terwijl hun collega's, de 'schepenen van gedele', oorspronkelijk instonden voor het verzoenen van familietwisten en zich in latere eeuwen vooral bezighielden met erfeniskwesties en staten van goed.

15

Zie A.K.L. Thijs, 'Religieuze rituelen in het emancipatieproces van Vlaamse en Brabantse handwerksgezellen (zestiende-negentiende eeuw)', in: C. Lis en H. Soly (ed.), *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel 1994) 247 en noot 84.

16

BUG, Hs. nr. G 14933, f. 1 r°-35 r°; renten vanaf 8r^o. De registratie van de ontvangsten per rente die door Dekistmaker begonnen was in 1638-1639, werd de volgende drie decennia voortgezet door zijn opvolgers. Zie Bourdieu, *Raisons pratiques*, 204-213 en passim en P. Bourdieu, 'De dode reikt de levende de hand. De verbandingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis', in: Bourdieu, *Opstellen*, 67-91.

17

BUG, Hs. nr. G 14933, f. 74 r°-75 v°. De lijst werd systematisch aangevuld door de opvolgers tot 1694. Uit de erbij geschreven beroepsaanduidingen blijkt dat voornamelijk gerecriteerd werd onder procureurs en advocaten bij de Raad van Vlaanderen en dat verschillende dekeninnen gehuwd waren met mannen met hetzelfde beroep.

18

Bourdieu, 'Economisch kapitaal', 136.

geleverde archief en voegde daar tenslotte de verslagen van door hem geleide vergaderingen aan toe. Hij bood aldus een zicht op (de – bewaarde – schriftelijke neerslag van) de evolutie van het sociaal kapitaal van de gebuurte, van de mate van institutionalisering van het relatienetwerk en de relatie tussen beide.

Volgens Dekistmaker was een niet-gedateerd perkamenten rolletje met daarop een summier 'reglement ofte ordonnan[tie]' het oudste stuk in het archief van de gebuurte. Daarin werd de onderlinge afspraak neergeschreven dat wanneer een kind van jonger dan twee jaar oud overleed, aan de bureu 6 gr(oten)¹⁹ moest worden betaald. Dan zouden de bureu gehouden zijn mee te gaan 'ten lijcke' en, na daartoe opgeroepen te zijn, in de offerande te participeren, op sanctie van twaalf myten boete. (Nabestaanden van) oudere mensen mochten bij hun dood aan de buurt geven wat ze wilden. In het volgende, wel gedateerde document werd verwezen naar deze 'oude ordonnan-tie'. Op een vergadering ten huize van deken Willem Van Schoonbeke beslisten de geburen op 2 juli 1553 de regels te bevestigen en uit te breiden 'ter eendrachtichede van[de] zelve ghebuieren'.²⁰ Tussen de papieren van zijn voorgangers vond de deken twee rekestes gericht aan de schepenen van de keure. Op 15 oktober 1574 werd gesignaleerd dat twee mannen zonder toestemming bij het hoofd, de grootjuffrouw, van het aangrenzende Begijnhof van Sint-Elisabeth een hesp en een schotel vlees, die 'van ouden tijde' aan de gebuurte geschonken werden voor de jaarlijkse vergadering, (voor zich)zelf waren gaan ophalen. Een tweede rekest was voorzien van een op 15 oktober 1581 gedateerde apostille waarbij de schepenbank instemde met de dringende vraag 'arme lieden te moghen accomoderen in het weesenhuys'. Verder werd ook het bevel van het stadsbestuur op 11 september 1598 om een mesthoop te verplaatsen, aangetroffen. De zeventiende eeuw werd ingeleid met een rekeningboek in verband met de viering, opgelegd aan de gebuurten door een voorgebod van de schepenen van de keure, bij de Inkomst van de aartshertogen Albrecht en Isabella op 2 maart 1600. Deze onkosten voor participatie aan een van de belangrijkste politieke evenementen van de eeuw te Gent werden verdeeld: 'repartitie daerop ghedaen onder de ghebuieren elck naer proportie ende ghestaetheden'.²¹

Uit deze fragmentarische sporen, gecombineerd met de lijst van dekens, kan een aantal conclusies getrokken

19

1 pond Vlaams = 20 schellingen = 2,40 groten; 1 pond Vlaams = 6 gulden Brab.; 1 gulden = 20 stuivers.

20

Het tarief voor een overleden baby werd verdubbeld en de bijbehorende boete bij niet-opdagen opgetrokken tot één gr. courant. Er werd expliciet schriftelijk vastgelegd dat voortaan alle geburen met 'alle lycken' van bureu zouden meegaan naar de begrafenis en dat iedereen, daartoe vermaand, naar de uitvaart en offerande zou moeten komen, op straffe van dezelfde boete. Bovendien werd afgesproken dat de ontvangen 'presentaties' bij een overlijden zouden worden bijgehouden tot de volgende vergadering van de bureu en voor de maaltijd worden gebruikt. BUG, Hs. nr. G 14933, f. 78 r°-v^o.

21

Ibidem, f. 79 r°. Vergelijk H. Soly, 'Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijd: communicatie, propaganda, spektakel', *Tijdschrift voor geschiedenis* 97 (1984) passim. Zie ook f. 86v^o-87 r° waar sprake is van een soortgelijk kohier voor de viering op 5 mei 1609 'ter eeren vanden trefus ende bystant van twaelf jaeren anghegaen, mette Staeten van Hollandt, Zeelandt ende andere gheunieerde provincien ende de repartitie danoff ghedaen op de qualiteyt vande ghebuieren naer ghestaethede'.

worden. In de positie van de deken van dit gebuurte was aan het einde van de zestiende eeuw al voldoende symbolisch kapitaal geaccumuleerd om, in naam van de groep en het door hen gegenereerde sociaal vermogen, het stadsbestuur aan te spreken en door hen aangesproken te worden. Er is sprake van geregelde, systematische inspanningen om sociale contacten te onderhouden, een reeks transacties om erkentelijkheid te bevestigen: bij begrafenissen en buurtmaaltijden. De doden moeten geëerd worden door de aanwezigheid (nota bene met investering van tijd en symbolisch kapitaal) van alle burens op de begrafenis, een moment van algemene mobilisering en reproductie van sociaal vermogen. Wie afwezig bleef moest aan de groep een boete betalen. Daar stond tegenover dat de overledene, in de praktijk de nabestaanden, (bovenop vroegere investeringen van aanwezigheden) een vaste som moest(en) schenken aan de gebuurte. Deze en andere geschenken werden gebruikt voor het verteer tijdens een jaarlijkse maaltijd, waar de onderlinge verbondenheid in een andere context gevierd, bevestigd en gereproduceerd werd. Interessant is de meervoudige functie die geld daarbij speelde. Dat er expliciete tarieven uitgedrukt in klinkende munt werden gehanteerd in een systeem dat beschouwd kan worden als een voorbeeld van de economie van symbolische goederen, waar explicitering taboe zou zijn, lijkt op het eerste gezicht in tegenspraak met Bourdieus model. Toch is dit niet het geval. Cruciaal is ten eerste dat de tarieven voor iedere buur, rijk of arm, notabel of gewoon, precies gelijk zijn zodat de geldstukken in (h)erkenningstekens, (op langere termijn) wederzijdse (h)erkenning als evenwaardig lid van een systeem, worden getransformeerd. Bovendien heeft geld het voordeel dat het gemakkelijk van het ene subcircuit naar het andere kan stromen.²²

Bourdieu poneerde dat het volume van het sociaal kapitaal van een actor afhangt van de grootte van het netwerk van relaties dat hij effectief kan mobiliseren en van de hoeveelheid vermogen die ieder van de kennissen in particulier bezit heeft.²³ De volgende episode van de gebuurtegeschiedenis leidt tot belangrijke inzichten in eigenschappen van sociaal kapitaal en biedt een bijkomend perspectief op datgene waarover een speciale actor zoals een afgevaardigd beheerder van het sociaal vermogen (in casu een deken) beschikt: het relatienetwerk en de meerduidige ruiltransacties kunnen op verschillende manieren, lichter of zwaarder, worden 'belast'.

22

Let op de verschillen met de financiering van de opgelegde feesten in 1600 en 1609. Voor die uitzonderlijke, extern gerichte manifestaties werd een apart, 'gesloten' rekeningboek gebruikt en werden eerst de uitgaven gedaan en vervolgens de kosten verrekend op basis van de hoeveelheid economisch en cultureel kapitaal waarover een buur beschikte.

23

Bourdieu, 'Economisch kapitaal', 132.

De kapel

Op 2 juni 1606 richtten de 'deken, notable en ghemeene ghebuieren vande burchstraete' een rekest tot de schepen van de keure. Daarin werd gesteld dat ze vernomen hadden dat er een beslissing gevallen zou zijn om de kapel van het weeshuis in hun buurt te profaneren en te verkopen. Ze wezen het stadsbestuur erop dat ze met hun gebuurte al meer dan een eeuw mee zorg droegen voor de kapel, enkele ornamenten hadden bekostigd en een wekelijkse mis op donderdag financierden. Bovendien zou er niet gemakkelijk een alternatieve geschikte plaats gevonden kunnen worden voor de door jezuiten in de kapel georganiseerde zondagsschool voor arme kinderen en de voor vele armen gemakkelijk toegankelijke misvieringen. Hadden de schepenen wel voldoende in overweging genomen dat het bij afschaffing van de lokale kapel zeer moeilijk zou worden 'van vele slappe aerme persoonen te stauwen [stuwē, aanzetten] totter exercitie vanden voors[eyden] goddelijcken dienst, die zij zoo bequaemel[ijck be]commen hebben ende becomen ende haerl[ieden] kinderen inde schole senden'?²⁴ Het rekest raakte blijkbaar een gevoelige snaar. Het stadsbestuur was bereid af te zien van het plan om de ruimte een andere bestemming te geven (of zelfs te verkopen), op voorwaarde dat de indieners van het rekest het gebruik van het lokaal voor religieuze doeleinden voldoende zouden waar maken en cultiveren. De deken en de dekenin kregen de (verantwoordelijkheid voor de) sleutels²⁵ van de kapel, waarin onmiddellijk het blazoen van de gebuurte werd opgehangen: in de Ancien-Régimemaatschappij een symbolische uitdrukking die van belang kon zijn. Het was duidelijk dat zo'n collectief engagement op langere termijn niet alleen een gegarandeerde continuïteit van het netwerk vergde maar dat op regelmatige tijdstippen klinkende munt op tafel zou moeten komen.

Op 20 juni 1606 werd in een 'vriendelijke' vergadering van deken, notabele en 'gemene' geburen overgegaan tot het opstellen van een zogenaamd 'contract'. Er werd vastgesteld dat naast de gewone uitgaven voor de wekelijkse mis, voortaan allerlei andere kosten en lasten zouden kunnen opduiken. In functie daarvan en om voortaan regelmatig een 'g[e]n[er]aele vrindel[ijke] ende beminsaeme v[er]gaederinghe' van de gebuurte te kunnen organiseren, werd unaniem besloten een uitgebreid reglement na te leven.

24

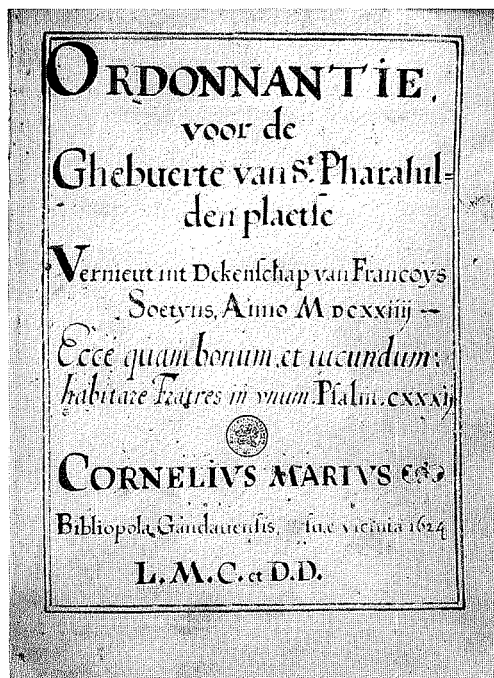
BUG, Hs. nr. G 14933, f. 79v^o-80v^o (citaat 80r^o).

25

Hierdoor kreeg hij, vanwege het stadsbestuur, formeel de verantwoordelijkheid die daarvoor door de beheerder van het weeshuis werd waargenomen. Hij kreeg ook sleutels van de ketens rond de twee brandladders en de brandhaak, van de bus en van de zolder boven de kapel. Om de eis hard te maken dat (zonder schriftelijke toelating vanwege de stad) de brandladders door burenen niet voor particuliere klusjes mochten worden gebruikt, werden door het stadsbestuur herhaaldelijk ordonnanties uitgevaardigd waarin gesteld werd dat bij overtredingen de dekens gestraft zouden worden. Ibidem, f. 86 v° (27 september 1608) en 89 v° (8 augustus 1624).

Allereerst zou elke buur die de ordonnantie uit vrije wil ondertekende (per huisgezin) elke week twee groten moeten betalen aan de knaap (buurtknecht), die de ontvangsten zou afleveren bij de deken. De knaap zou bij elke afwezigheid of andere reden van niet-betaling een kerf aanbrenge op een kerfstok die voor elke buur zou worden bijgehouden. Daarnaast werd een uitgebreid systeem ingesteld van wat we op het eerste gezicht – met een knipoog naar Arnold Van Gennep – ‘fisc de passage’ zouden kunnen noemen, een som te betalen bij elke overgang: een tarieflijst die met enige variatie in vele andere Gentse gebuurtereglementen in de zeventiende en achttiende eeuw teruggevonden wordt (vergelijk met het als illustratie opgenomen reglement dat in 1624 van kracht werd in de gebuurte van het Sint-Veerleplein). Voor elke man of vrouw die in de gebuurte zou overlijden, zou voortaan, in plaats van een ‘presentatie’ (een geschenk), een ‘doodschuld’ van minstens vijf sch(ellingen) gr(oten) betaald moeten worden. Voor kleine kinderen werd een doodschuld van 20 groten voorzien. Meer mocht, minder niet. Wie (her)trouwde of iemand van de kinderen of het personeel uithuwelijkte zou onmiddellijk 24 gr. moeten betalen. Personen die in de gebuurte kwamen wonen, moesten een ‘willecom’ van 20 gr. betalen. Een derde grote

►
Bibliotheek Universiteit Gent, Hs. nr. G 6176, Reglement voor de gebuurte van het Sint-Veerleplein te Gent, aangenomen op 7 oktober 1624 (Foto's: Universiteit Gent).
▼

inkomstestroom die voorzien werd bestond uit boetes, de kerven. Wie gedagvaard werd door de knaap om een begrafenis en uitvaart bij te wonen maar afwezig bleef, kreeg een kerf op de eerder genoemde kerfstok en zou per overtreding 2 gr. moeten betalen. Niet komen opdagen ten huize van de deken na dagvaarding door de knaap, zonder legitiem excuus, kostte 4 gr. Interessant is ook de bepaling dat iedereen die verbaal geweld uitoefende op een buur 12 gr. moet betalen, een som die verdubbeld werd in geval van lichamelijk geweld.²⁶ Om dit alles te laten werken werd besloten voortaan een jaarlijkse vergoeding van drie gulden uit te betalen aan de knaap van de gebuurte.

Op de agenda van de volgende algemene vergadering stond een reeks problemen die opgelost moesten worden. Enkele burenen maakten 'difficultheyten' over het interval. Moest bij een overlijden, inwijking of boete onmiddellijk betaald worden of pas op de eerstvolgende buurtvergadering? Er werd gestemd voor de eerste oplossing. Wat moest gedaan worden met burenen die de voorziene sommen en boetes weigerden te betalen? Er werd beslist dat elke weigeraar zou worden aangepakt door het indienen van een rekest bij de schepenen van de keure, om de betrokkene te dwingen tot betaling. Verder bleken verschillende mensen moeite te hebben met het eerste artikel over het wekelijks bezoek van de knaap, een regel die buitensporig gevonden werd.²⁷ Op 25 juli 1607 vonden de deken en aanwezige geburen het nodig een regel aan te nemen dat wie op buurtvergaderingen ruzie ('gheschil ofte ghekyf') zou maken met andere aanwezigen een ton bier zou moeten trakteren 'tot aflech van[de] gheschille'. Er werd ook beslist een nieuwe functie te creëren: de baljuw. Zijn taak zou erin bestaan de deken te helpen om het contract tussen de burenen te laten naleven. Op 5 februari 1608 werd een eerste buur door de schepenen van de keure expliciet veroordeeld tot het betalen van zijn boetes en een doodschuld voor zijn kindje: 'sonder eenighe contradictie te draeghen als ghebuer'. Op 4 oktober 1615 werd op de algemene vergadering, op verzoek van het bestuur, bevestigd dat het reglement uit 1606 punctueel moest worden onderhouden, met uitzondering van het problematische eerste artikel over de betaling van 2 groten per week. Er werd ook afgesproken dat voortaan zes 'notabelen' zouden worden gekozen om de deken en de baljuw bij te staan. De baljuw die de volgende twee weken in de buurt rondging om de

26

'Item zo wie tzij man ofte vrouwe eenighe oproere oft kivaige maect jehens zynen ghebuer ofte ghebuerne met injurieuse woorden, ofte and[er]ssins sal verbeuren tot proffijcte van[de] ghebuerte elcke reyse XII grooten, inde zoo verre datter eenighe slaeghen ofte ander ongherief volchde sullen in zulck gheval verbeuren II s[chellingen] grooten laeten[de] voorts justitie o[n]verlet'. Ibidem, f. 81 r°-83 r°.

27

Ibidem, f. 83 r°-85 v° (15 september 1606). Vermeldenswaardig is de resolutie dat de deken en een notabele buur (op kosten van de gebuurte) de erfscidders en aangestelden die in opdracht van de schepenen een rapport moesten opstellen over de toekomst van het oud-weeshuis en de kapel, uitgebreid moesten 'deffroyeren ende tracteren' om hen 'te betere te v[er]willighen tot favorable rapport' (f. 84 v°).

handtekeningen van de buren onder dit nieuwe reglement te verzamelen, moest op hun verzoek expliciet schriftelijk vastleggen dat de meeste mensen het zo begrepen 'dat de macht van[de] voors[eyde] mannen niet voordere en zal strecken dan tot het payseren van[de] voorseyde ghebuerte' en dat zij jaarlijks of om de drie jaar moesten worden gekozen.²⁸

Anticiperend op eventuele gevolgen van een prestige-project waarvoor mogelijk hulpbronnen uit het collectieve kapitaal zouden moeten worden aangewend, werd de graad van institution(aliser)ing dus gevoelig opgevoerd. De aanwezige kern van geïntegreerde ruiltransacties werd uitgewerkt tot een vrij complex systeem met geschreven regels, dat werd uitgetest en na één decennium min of meer gestabiliseerd leek te zijn. Het instellen van entreegelden, betalingen bij geboorte, huwelijk of dood, een (drie)jaarlijks feest, verplichte aanwezigheid op begrafenissen en het voorschrijven van boetes bij overtredingen van collectieve normen bouwden alle voort op de bestaande regels in de buurten, en waren tot op zekere hoogte ook verwant aan gebruiken in andere, corporatieve, organisaties als ambachten, broederschappen en schuttersgilden.²⁹

De besproken moeilijkheden in het eerste decennium na 1606, die door veel bemiddelingswerk, extra-maatregelen en investering van symbolisch kapitaal konden worden gekanaliseerd, tonen aan in welke mate een uitgewerkt geburgerreglement functioneerde op basis van symbolisch geweld. De betaling uit hoofde van artikel 1 van het contract uit 1606 was te weinig verhuld, te direct, te systematisch, te regelmatig om als legitiem ervaren te worden. Het feit dat iedereen, op zeer duidelijke, vaststaande en korte *tijd*intervallen, evenveel moest betalen werkte in dit belastingsysteem wellicht averechts. Wel aanvaardbaar bleken de bepalingen die de tweede inkomstenstroom vormden in het contract van 1606 en allemaal van kracht bleven tot het einde van de achttiende eeuw. Bourdieu pleitte ervoor het bekende volkskundig-antropologisch concept *rites de passage* om te dopen tot *rites d'institution*.³⁰ Het bestaan van een relatienetwerk is het produkt van een niet aflatende institueringsarbeid, zo benadrukte hij, waarvan de wezenlijke momenten worden gemarkeerd door institueringsriten. Het is duidelijk dat er zich significante verschuivingen kunnen voordoen in het volume en de samenstelling van het vermogen en het relatienetwerk van een indi-

28

Ibidem, f. 85 v°-91 v°. Op 27 juni 1617 werden conform het 'contract' de echtgenotes van respectievelijk Philips Van Meenen, Joos de Voocht, Jan van Driessche en Quinten De Clerck door de deken en buren veroordeeld tot een boete van 12 sch. wegens onderlinge beledigingen, met uitdrukkelijk verbod elkaar voortaan het leven zuur te maken (f. 89 v°).

29

Vergelijk B. Baillieu, *De vier Gentse hoofdgilden Sint Joris, Sint Sebastiaan, Sint Antonius en Sint Michiel. Zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren* (Gent 1994) 32, 36, 45; Thijs, 'Religieuze rituelen', passim; P. Trio, 'Middeleeuwse broederschappen in de Nederlanden. Een balans en perspectieven voor verder onderzoek', *Trajecta* 3 (1994) 97-109, spec. 108.

30

P. Bourdieu, 'Les rites d'institution', in: P. Bourdieu, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques* (Parijs 1982) 121-134.

vidu, en bij nader inzien ook die van zijn directe 'omgeving', door een huwelijk, een verhuizing, een geboorte of overlijden. Het zijn niet toevallig gelegenheden waar doorgaans, ook in onze cultuur, geschenken in allerlei vormen (ook aanwezigheid) worden gegeven.

De verhoging van de graad van instituering van het netwerk en cycli van reproductie van het sociaal kapitaal van de hele groep werd via de reglementen verankerd in de institueringsriten van de leden. De meervoudige functie van het geld, de vaste tarieven en ook in andere ruil-transactiecircuiten overvloeiende opbrengsten werden reeds besproken.

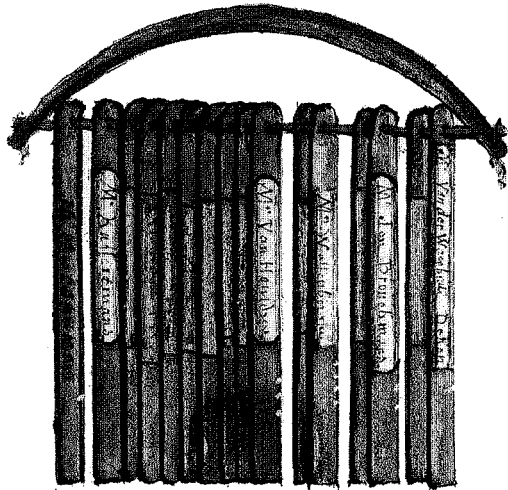
Deze laatste opmerkingen zijn ook van toepassing op de boetes. Ook in dit systeem werden voor alle burenen gelijke tarieven per overtreding aangewend, met inlassing van een extra eufemiserende tussenstap via een houten boekhouding, de kerven op de kerfstok. Overtredingen ondermijnden het systeem niet, zolang de betrokkenen bereid waren de legitimiteit van de regel te erkennen (door een boete te betalen). Misschien is het concept overtredingen zelfs een te sterk en te stigmatiserend woord en kan beter gesproken worden over signalen om aan te tonen dat men zich, ondanks de afwezigheid of het te kort schieten bij bepaalde transacties, toch naar de vorm wenste te schikken.³¹ In die zin kan de schijnbaar overtollige functie van de kerfstokken, die meestal door de knaap of de deken bewaard werden (zie de afbeelding) en bij hem thuis bekeken konden worden, in plaats van alleen maar een veel eenvoudiger en minder omslachtige registratie op papier, op een andere manier begrepen worden.

De bepalingen in reglementen moeten gezien worden in een complex geheel van uitwisselingen waarop gebeurterekeningen vaak iets meer, maar eveneens onvolledig, zicht bieden. Eigen aan de werking van gebuurten is, welhaast per definitie, dat de finaliteit het reproduceren is van het sociaal kapitaal. Daar, en niet in het vrijwaren van een lucratief privilege of in een beloning in de hemel, convergeren de investeringen. Zo zou men kunnen stellen dat als te veel 'geld' uit de complexe micro-economie van symbolische goederen afgeleid werd voor andere doeleinden, er evenwichten verstoord werden waardoor het netwerk niet langer als een 'gebuurte' functioneerde.

In die zin kan begrepen worden dat het beheren en financieren van een kapel zeer uitzonderlijk was voor een buurte. Het prestigeproject was geen sinecure. In de

31

Zie in dit verband de interessante reflecties over het belang van 'mise en forme' als principe dat doorgaans onder de meer algemene term eufemisering verborgen blijft: 'Ce qui est demandé, ce n'est pas que l'on fasse absolument ce qu'il faut, c'est qu'on donne au moins des signes qu'on s'efforce de le faire. Ce qui est attendu des agents sociaux, ce n'est pas qu'ils soient parfaitement en règle, mais qu'ils se mettent en règle, qu'ils donnent des signes visibles que, s'ils le pouvaient, ils respecteraient la règle.' Bourdieu, *Raisons pratiques*, 184-185.

◀
Bibliotheek Universiteit Gent, Hs. nr. G 12977: Tekening opgenomen in de bundel 'Documenten betreffende de Gentse gebuurten', verzorgd door E. Caillon (Foto: Universiteit Gent).

vergadering van 18 juni 1607 bleek er niet alleen geld nodig te zijn voor 'eenich chieraedt ter eeren Godts', maar ook voor het financieren van missen op zon-, heilig- en andere dagen. Er werd een regeling met de aangrenzende gebuurte uitgewerkt en contractueel vastgelegd. Het stadsbestuur stemde in augustus 1615 in met het voorstel van de twee gebuurten om de toegang tot de zolder te laten opknappen en met de huuropbrengst de zondagsmissen te financieren. Contracten werden afgesloten met geestelijken zoals de prior van het predikherenklooster. De werking werd deels gefinancierd met schenkingen van renten (in ruil voor misvieringen ter nagedachtenis van de schenkers).

De efficiënte beheerder Dekistmaker organiseerde zijn gebuurteboek dan ook in twee delen. Het eerste stuk betrof het beheer van de kapel dat hem ambtshalve was toevertrouwd en waar hij persoonlijk en in naam van de gebuurte veel in investeerde. Het tweede stuk handelde over de werking van de gebuurte.

Spanningen

De overgebleven ruimte van het gebuurteboek werd de volgende twee eeuwen door zijn opvolgers gebruikt om

een reeks belangrijke beslissingen en rekeningen te registreren. Het door Dekistmaker neergeschreven buurtreglement bleef van kracht en werd de volgende decennia bevestigd of aangevuld. Op 17 april 1691 werd voor een resolutie gestemd dat niemand, ook niet mensen van adel of geestelijken, op straffe van een kerf, zich mocht laten vervangen door bijvoorbeeld een knecht bij gebuurteverplichtingen zoals het bijwonen van begrafenissen. Na 'diversche murmurationen' over het feit dat sommige personen zogezegde afwezigheden inriepen om aan verplichtingen en boetes te ontsnappen, werd op 13 november 1707 het buurtreglement aangescherpt en werden achterpoortjes op papier gesloten.³² De andere resoluties die na de 'Recueil' van Dekistmaker werden aangetroffen kunnen als een reeks significante clusters worden gepresenteerd.

Een eerste belangrijke tendens is dat het collectieve, geïnstitueerde engagement voor het beheer van de kapel in de tweede helft van de zeventiende eeuw sterk werd afgebouwd. Op de algemene vergadering van 24 oktober 1655 werd vastgesteld dat de financieringsbronnen (renten) voor de dagelijkse misvieringen stilaan opdroogden. Bovendien hadden de Discalsen (of ongeschoeide karmelieten) die ondertussen in de buurt een klooster hadden gesticht, een actieve rol in het verzorgen van erediensden op zich genomen zonder zware eisen te stellen. Er werd niet geopteerd voor investeringen met geld van de gebuurte. In plaats daarvan zou, zoals dat gebeurde voor 1606, een jaarlijkse ommegang georganiseerd worden om met de opbrengst misbrood, wijn, kaarsen, lijnwaad en andere benodigdheden te financieren. Bij die gelegenheid konden de deken, drie of vier notabelen en zo nodig andere burenen naar eigen goeddunken een bijdrage schenken.³³

Op de speciale buurtvergadering van 10 augustus 1691 in het huis van de deken stelde (gastheer) advocaat Van Berckel vast dat op 4 augustus 1691 de kapel in de gebuurte geprofaneerd was. Dit was gebeurd in opdracht van de geestelijke overheid en de schepenen van de keure. Zij hadden hun beslissing gearchiverd door te wijzen op de noodzaak van grote en vooral dure herstellingswerken in de kapel, welke ze overbodig vonden omdat ondertussen in de buurt een nieuwe kerk was gebouwd door de Discalsen (waar aan dezelfde 'cliënten' door dezelfde geestelijken dezelfde diensten werden aangeboden, zonder grote participatie in het beheer door de gebuurte). Nog afgezien van de interessante vraag of zomaar over de hoofden

32

BUG, Hs. nr. G 14933, f. 103 r°-105 r°. Het laatste document werd getekend door niet minder dan 44 bu(u)r(mann)en.

33

Ibidem, f. 91 r°-96 r°. Op dezelfde vergadering werd het buurtreglement bevestigd en werden de tarieven aangepast en zelfs aangevuld met een heffing bij het ontvangen van het Heilig Sacrament.

van 'beheerders' en 'cliënten' (de buurt) door de 'eigenaar' (nog steeds het stadsbestuur), na interventie van de religieuze 'geranten', een andere bestemming aan de ruimte kon worden gegeven, dreigde nu het gevaar dat derden (de stad of geestelijken) alle voorwerpen uit de kapel zouden verwijderen. Daarom was de deken, samen met zijn collega-deken-advocaat uit de middel-Burgstraatgebuurte, op eigen initiatief alvast een (spoed)procedure begonnen bij de Raad van Vlaanderen om de zaak tegen te houden. Nadat het rekest en de op 6 augustus verleende apostille waren voorgelezen, slaagde deken Van Berckel er niet in de burens warm te krijgen voor een (juridische) strijd voor de kapel en haar inhoud. Hiermee was het hele kapel-project begraven.

Deze laatste tekst hoort evenzeer thuis in de tweede cluster van beslissingen. Procederen is de rode draad in de teksten die de laatste drie decennia van de zeventiende eeuw werden opgenomen.³⁴ Het gaat om beslissingen bij meerderheid van stemmen van vergaderingen waarop de burens zeer formeel door voorafgaande dagvaarding door de knaap en door het 'cleppen van de klokke' werden uitgenodigd. Op 12 juli 1670 werd besloten maatregelen te nemen in verband met problemen met buurterekeningen. Op 18 maart 1685 werd een resolutie aangenomen dat de toenmalige deken Jan Wissche in naam van de buurte mocht optreden in een in 1670 gestarte rechtszaak die nog steeds hangend was voor de Raad van Vlaanderen: een complex geschil waarin drie oud-dekens van de buurte betrokken waren. Wissche kreeg een mandaat om zijn voorganger Matheus er 'bij rechte of andersins' toe te bewegen om de in zijn bezit zijnde rekeningen, contracten en archiefstukken van de buurte af te geven. Op 22 juni 1692 werd aan een volgende deken, advocaat Jan Van Berckel, toestemming verleend om in verband met problemen rond een rente in naam van de buurte zich als belanghebbende partij aan te sluiten bij een al lopende procedure voor de Raad van Vlaanderen. Opmerkelijk is dat daarbij en op de volgende, door minstens twintig burens (van wie enkelen met een kruisje tekenden) bijgewoonde vergadering op 10 juli 1692 niet alleen juridische strategieën en tactieken doch zelfs ontwerpen voor teksten voor de rechtszaken (zoals een 'project van Antwoorde') besproken werden. Op 19 april 1693 was het nodig dat advocaat Van Berckel, advocaat Cnop en procureur van Huele aan hun burens verklaarden geen salarissen te

34
Ibidem, f. 96 r°-101 v°.

zullen vragen, vooraleer door 22 buurmannen toestemming werd verleend om verder te procederen in uitlopers van de zaak uit de jaren zeventig, zowel voor de Grote Raad van Mechelen als voor de Raad van Vlaanderen. Op 4 juli 1694 werd aangekondigd en op 6 september 1694 effectief beslist dat de nieuwe deken zijn net afgetreden voorganger Van Berckel voor de Raad van Vlaanderen zou dagen om zijn rekeningen van de gebuurte over te leveren. Kortom, de periode tussen 1670 en 1700 was duidelijk een periode van grote spanningen in de gebuurtegeschiedenis. Bijna alle dekens raakten betrokken bij rechtszaken die in verband gebracht kunnen worden met een proces van toenemende institutionalisering en financiële verantwoordelijkheid.

Een nieuwe eeuw (en een derde cluster) werd ingeleid met de registratie van de beslissing met meerderheid van stemmen op 18 november 1700 dat de aan de buurt opgelegde ratelwacht effectief zou worden georganiseerd en gefinancierd volgens de verdeelsleutel van het huisgeld: een belasting van 5% op onroerend goed, berekend op basis van de huurprijs en de geschatte waarde.³⁵ Dit lijkt incompatibel met de gewone werking van de gebuurte. Meer in de lijn van de besproken principes van het buurtreglement is een beslissing enkele jaren later over de wijze waarop, in tijden van hoge nood, sociaal kapitaal moest worden gemobiliseerd. Op de vergadering van 21 december 1709 werd, gezien de 'conjuncture des tijds voor het ghemeene beste & tot conservatie van dhuysen & effecten van dese ghebuerte van brant & anderssints', beslist dat vanaf de volgende avond, elke nacht acht met geweren gewapende geburen wacht zouden lopen in de straat. Niemand zou de taak mogen laten vervullen door zijn knecht, hooguit door een betaalde medebuur. Alle huizen waren aan de regeling onderworpen, ook degene die bewoond werden door weduwen en ongehuwde vrouwen die tegen betaling (tarief twee sch. per nacht; het equivalent van een dagloon van een metsardiender) een andere gebuur voor hun toer moesten aanstellen. Wie op één of andere manier de regeling zou overtreden, zou een zware boete van acht sch. krijgen per overtreding, sommen die ten goede zouden komen aan degenen die wel wacht liepen.³⁶

In de tweede helft van de achttiende eeuw werd de door Dekistmaker opengelaten ruimte tussen de stukken over de kapel enerzijds en de geschiedenis van de gebuurte anderzijds opgevuld met rekeningen. Uit de preambule

35

L. Charles, 'De Gentse registers van het huisgeld als kadastrale bron: mogelijkheden en beperkingen (17de-18de eeuw)', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 46 (1992) 151-193, in het bijzonder 154-157 en 158. In plaats van de in 1650 (instelling van huisgeld in 1649) gemaakte basis-schatting werd in 1672 een nieuwe, systematische schatting van alle huizen uitgevoerd: P. Lenders, *Gent, een stad tussen traditie en verlichting (1750-1787). Een institutionele benadering* (Kortrijk/Heule 1990) 129.

36

BUG, Hs. nr. G 14933, f. 103 r° en 105 v°-106 r°. De uitzonderingsmaatregel werd getroffen op de vergadering waar afspraken werden gemaakt over het organiseren en betalen van het door de schepenen van de keure aan de gebuurte opgelegde logement van een kapitein (die zijn broer en zes knechten bleek mee te brengen), ezels en paarden.

van de eerste rekening blijkt dat Cornelis Pijn op 25 november 1762 als deken vanwege de schepenen van de keure opdracht had gekregen de onkosten voor de aankoop, installatie en het laten branden van lantaarns in de buurt door de leden van de gebuurte te laten betalen volgens de verdeelsleutel van het huisgeld.³⁷ Ommiddellijk na, *doch los van*, deze ommestelling op basis van het huisgeld presenteerde Pijn de gedetailleerde 'Rekeninghe, bewijs ende reliqua' voor de periode van zijn dekenschap (1762-1764) aan de baljuw, ouderlingen, notabelen en geburen. In deze rekening werden éérst de inkomsten (£ 16-3-9: willecommen, kerven, doodschulden, trouwgelden) en dan de uitgaven weergegeven: £ 1-10-0 als gift voor de gilde van de berechting³⁸ en £ 3-0-0 als gage voor de knaap met 10 sch. voor de kerfommegangen. De 'generaliteyt der geburen' had twee dagen nodig om in het brouwershuis het overschot te verteren. De saldi van de rekeningen bleken voor de volgende halve eeuw meestal positief. De opbrengsten van betalingen naar aanleiding van institueringsriten en boetes waren in principe ruim voldoende om na betaling van de knaap en enkele kleine uitgaven (aan de gilde van de berechting en voor wat opruimwerk in de buurt) er het driejaarlijks feest (waarvoor ook de nieuw verkozen deken, dekenin en baljuw iets schonken) mee te financieren. Zo werd uitgebreid gefeest in 1767 en tussen 1785 en 1795, het jaar van de afschaffing van de gebuurten.³⁹ Deze rekeningen vormden de neerslag, en wellicht zelfs de ruggegraat, van de werking van de gebuurte: van de reproductie van het sociaal kapitaal bekroond door het gebuurtefeest.

Tussen 1770 en 1785 werd er niet of slechts in zeer beperkte mate gefeest. Waarom? Net na de rekening van Joseph Minnaert, 'deken van[de] nederburgstraete' (1764-1767) en een nota over het feest op 18 en 19 oktober 1767 in het hof van St.-Antonius waar bijna 17 pond verteerd werd, volgden enkele verslagen van algemene vergaderingen ten huize van Egidius Van Laerbeke, zichzelf presenterend als 'deken vande gebuurte de Nederburgstraete tusschen beede de greppen met den beggijnendriesch *ende het begijnhof*'.⁴⁰ Op 22 januari 1769 legde Egidius uit dat hij twee maanden eerder begijntje Marie Magdalena Mande had verzocht een doodschuld van 5 sch. courant te betalen voor een zekere N. Mande, een in het begijnhof overleden 'wereldlijke' juffrouw. Omdat het begijntje dit weigerde, had de deken op 1 december 1768 de zaak aan-

³⁷ Ibidem, f. 36 r°-38 v° (met vervolgens de ommestelling voor het laten branden van de lantaarns in 1763 en 1764). Meer dan drie decennia later, op 29 september 1788, zou door een uitzonderlijke vergadering beslist worden dat de kleine lantaarns vervangen mochten worden door 'grootte lanteirnen ofte soo genaemde reverbers', mits daarvoor door de eigenaars 'behoorlijke jonsten' zouden worden gegeven en de 'generaliteyt' niet werd belast. Dan zou iedereen gewoon blijven bijdragen aan de gebruikelijke kosten van onderhoud en het laten branden. Ibidem, 71.

³⁸ De vereniging die de rekwisieten beheerde benodigd voor het Laatste Sacrament en de begrafenis. Op 7 oktober 1722 had een buurtvergadering beslist geen 'flambeeuwen' of ander materiaal dat gebruikt werd bij de berechting van bureen meer aan te kopen. In de plaats werd een jaarlijkse 'liberale gifte' gedaan aan het gilde van de berechting in de Gentse Sint-Michielskerk, in ruil voor te bewijzen diensten. Ibidem, f° 124.

³⁹ Met uitzondering van de vijf jaar na de heroprichting van de gebuurten in 1804 en van de periode 1815-1818, waarmee de geringe uitgaven (voor de gage van de knaap, het laten weghalen van vuilnis in de Driesstraat en wat drank voor vergaderingen) voor een lange periode konden worden gedekt, werden in de negentiende eeuw geen 'gebuerlijke lasten' meer geïnd. De aan de knaap opgelegde wachtdiensten in 1817 en 1818 werden betaald door een omhaling in de buurt. Een 'ronde' in de buurt op 29 mei 1823 volstond om door politieofficieren aangerekende kosten voor opruimtaken te dekken. In de resterende verslagen, tot de laatste nota op 13 augustus 1837, werd akte genomen van het feit dat de afgaande deken een koffertje met archiefdocumenten aan zijn opvolger overleverde. Ibidem, f. 120 v°-123 v°.

⁴⁰ Ibidem, f. 52 r°-56 v°.

gekaart bij de schepenen van de keure. Toen bleek echter dat de grootjuffrouw van het begijnhof in de zaak intervieneerde om duidelijk te maken dat voor mensen in het begijnhof helemaal geen dood- of andere schulden hoefden worden betaald aan de aangrenzende gebuurte. Op de buurtvergadering werd gesuggereerd dat de door de schepenen van de keure goedgekeurde 'ordonnantie of [het] reglement' enige speelruimte bood. De aanwezigen beslisten de deken toestemming te geven de zaak voort te zetten en advocaten en procureurs in te schakelen. Op 11 februari 1770 bracht de deken in zijn huis verslag uit over de zaak en stelde vast dat de eerste procedurefase geen gunstige beslissing had opgeleverd. Na het voorlezen van een advies van de advocaten om de zaak voor de schepenbank van de keure voort te zetten, kreeg de deken daartoe opnieuw een mandaat. Op de vergadering van 31 mei 1770 kregen de burenen te horen dat het vonnis nadelig was. De deken stelde, na overleg met de advocaten, de burenen voor de keuze. Mocht hij nu tegen de beslissing in beroep gaan bij de Raad van Vlaanderen of moest men de zaak opgeven en een regeling treffen om met de buurtgelden de kosten te dekken? De vergadering koos voor de tweede oplossing. Op 15 juli 1770 werd vastgesteld dat voor de betaling van de gerechtskosten, niet minder dan £ 57-11-8 wisselgeld, in de buurt krediet moest worden gezocht tegen 4% interest. De deken en de baljuw gaven het goede voorbeeld en stelden op 24 juli 1770 elk 11 pond en 5 sch. wisselgeld ter beschikking. Twee even grote delen werden op 26 augustus 1770 gefinancierd door... twee begijnen. Er volgde een spaarzame periode van tweemaal zeven magere jaren zonder buurtfeesten. Matthijs Rottier, 'deken vande gebeurte de Nederburgstraete ende Begijnendriesch' tussen 1770 en 1773, betaalde naast de diensten van de knaap, de interesten en een 'quart' bier voor de aanhoorders van de rekening, enkel £ 0-13-10 aan meester kasseilegger Nicolaes Valckeneire voor het 'stoppen van de putten van het stellen enige pektonnen tot de viering van grootjuffrouw van het groot Begijnhof'. De vier volgende dekens slaagden er elk in het kapitaal van één rente af te lossen door de overschotten daarvoor aan te wenden.⁴¹

Waarom had de grootjuffrouw ingegrepen? Was het onverantwoord om te trachten op wankele gronden een doodschuld van 5 schellingen af te dwingen en daarvoor bewust meer dan tweehonderd maal zoveel uit te geven?

41

Het feit dat in de rekening van deken Berrejans (2 oktober 1773 - 2 oktober 1776) na de totaalsom van inkomsten en uitgaven ook, hoogst uitzonderlijk, nog een postje 'overschot van de lanternen op de drij jaer' (£ 0-8-5) werd meegesmokkeld, is minder triviaal dan het lijkt. Niet alleen blijkt hieruit dat buiten het gebuurteboek de deken balansen voor de lantaarns bleef bijhouden, doch dat voor deze éne keer overschotten niet naar de volgende lantaarnafrekening werden overgeschreven maar getransfereerd werden naar de interne boekhouding van de buurt.

Om de rationaliteit van deze gok in te schatten moet men er rekening mee houden dat, indien het gelukt zou zijn, een goudmijn zou zijn aangeboord voor de buurtkas, aangezien op het begijnhof honderden begijnen en andere vrouwen (misschien meer dan achthonderd) woonden en stierven.⁴² Abstract bekeken zou de fascinerende operatie als volgt beschreven kunnen worden. Vormen van geïnstitutionaliseerd sociaal kapitaal zoals de titel van een deken, de naam van een gebuurte en een gebuurtereglement werden bewust en strategisch aangewend om grote bewegingen van economisch kapitaal na te streven, uit vermogens van een zeer geprivilegieerde groep mensen. Een dergelijke operatie was gedoemd om te mislukken, als er geen fundamentele ingreep in de wisselvoet van allerlei vormen van kapitaal plaatsgreep. Zoiets zou de gerichte mobilisatie vergen van het soort metakapitaal dat in een staatsvormingsproces wordt gegenereerd. In dit geval ging het realiseren van de doelstelling de macht van een beheerder van het sociaal kapitaal van een gebuurte ver te boven.⁴³

Nieuwe taken voor gebuurten

De Burgstraat was niet de enige Gentse gebuurte waarin de interacties geïntensiveerd, geïnstitueerd en voor uiteenlopende doeleinden gebruikt werden in de loop van de zeventiende eeuw. Om deze instituering te situeren binnen het geheel van de Gentse samenleving is de uitvaardiging onderzocht van de buurtreglementen. Van de 115 door Harald Deceulaer op het stadsarchief geconsulteerde reglementen werd bijna de helft uitvaardigd tussen 1660 en 1680. Dat is niet toevallig: vanaf deze periode laat het stadsbestuur systematisch taken uitvoeren of financieren via de gebuurtenstructuren.⁴⁴

Vanaf 1663 werd aan de buurtdekens opgedragen om lijsten door te geven van de arme vreemdelingen die zich in hun buurt gevestigd hadden.⁴⁵ Vanaf 1666 werden buurtbewoners in diverse ordonnanties regelmatig aangemaand om wacht te lopen, om informatie door te spelen, en indien nodig zelfs om arrestaties te verrichten.⁴⁶ In 1671 werden de buurtschappen met een belangrijke taak belast: het financieren van het plaveien en onderhouden van de straten. De buurten werden tevens verantwoordelijk gesteld voor het inkwartieren van soldaten, een taak die in de door oorlogen geteisterde Zuidelijke Nederlanden van

⁴² P. Welvaert, '1617-1797: 180 jaar wonen in het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent', *Bijdragen tot de geschiedenis* 63 (1980) 219-266 (zie onder meer bijlage 1 over 394 tussen 1767 en 1796 gestorven begijnen) en W. Simons, 'Een zeker bestaan: de Zuid-nederlandse begijnen en de Frauenfrage, 13de-18de eeuw', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 17 (1991) 125-146.

⁴³ Zie de vruchtbare opmerkingen in bijdrage 4 ('Esprits d'État. Genèse et structure du champ bureaucratique') in Bourdieu, *Raisons pratiques*, 99-133, in het bijzonder 108-109: 'L'État est l'aboutissement d'un processus de concentration des différentes espèces de capital (...). La concentration (...) conduit en effet à l'émergence d'un capital spécifique proprement étatique, qui permet à l'État d'exercer un pouvoir sur les différents champs et sur les différentes espèces particulières de capital, notamment sur les taux de change entre elles (et du même coup, sur les rapports de force entre leurs détenteurs) (...) la construction de l'État va de pair avec la construction du champ du pouvoir.' Hierbij kan vermeld worden dat de stedelijke ordonnantie van 1671 (zie hierna) mogelijk werd dankzij bijzondere, in principe tijdelijke maar in de praktijk telkens weer verlengde, toelating door de centrale overheid in de Spaanse Nederlanden.

⁴⁴ Vgl. Roodenburg, 'Freundschaft', 18-21.

⁴⁵ Stadsarchief Gent (SAG), 1GD1, 13 juli 1663; SAG, Reeks 108 bis, 52, 3 januari 1722; SAG, Reeks 108, 5, 25 november 1744; BUG, Hs. nr. G 19649, 7 november 1750.

⁴⁶ SAG, 1GD1, 11, f. 5v^o-6v^o; SAG, Reeks 110, 1, 8 maart 1681, 25 november 1683; BUG vl.B., III, v6, 16 november 1700.

de late zeventiende eeuw en vroege achttiende eeuw niet onbelangrijk genoemd kan worden. Al deze taken zouden ze blijven uitoefenen tot aan het einde van het Ancien Régime.

Kortom, de jaren zestig en zeventig van de zeventiende eeuw vormden duidelijk een sleutelperiode, waarin zich twee belangrijke, onderling verbonden fenomenen voordeden. Enerzijds werden de relaties tussen buurten en stadsbestuur in grote mate herschikt, en anderzijds had deze herschikking belangrijke implicaties voor de onderlinge verhoudingen in de buurt. De buurtrelaties in Gent kunnen dus niet zomaar voorgesteld worden als de uitdrukking van een tijdloze, organische sociabiliteit met diepe wortels in de middeleeuwen. De aard van deze relaties werd beïnvloed door de sociale en politieke evolutie van de stad in de zeventiende en achttiende eeuw. De verklaring voor het formaliseren van de gebuurtstructuur in heel de stad in de jaren zestig en zeventig moet in essentie gezocht worden in de financiële problemen van de stadskas, en in een hiermee verbonden proces van het afstoten van bepaalde taken. Vanaf de jaren zestig was het duidelijk dat naar een andere financiering gezocht moest worden: aan de ene kant stuurde de magistraat aan op prestigieuze bouwwerken, aan de andere kant aarzelden buurtbewoners niet om het stadsbestuur te wijzen op diverse onvolkomenheden in het materiële uitzicht van hun straat, waarin ze een tussenkomst van het stadsbestuur verwachtten. De magistraat nam in deze periode een reeks van initiatieven om de bouwpolitiek van de stad en de wensen van buurtbewoners met elkaar in overeenstemming te brengen.

In een eerste fase werden tussen 1658 en 1668 twee schepenen aangesteld als 'politiemeesters'. Hun taak kan omschreven worden als de regulering van de stedelijke ruimte: zowel het toezicht op de openbare werken, het inspecteren van de private woningbouw als het controleren van de toestand van straten, pleinen, markten en waterlopen. Ook bemiddelden ze in kleine burenruzies over aanbouwsels, tussenmuren en dakgoten.⁴⁷

De politiemeesters traden op als wegbereiders, want in een tweede fase, na hun aftreden, werden de gebuurten zelf ingeschakeld voor een aantal taken in verband met de regulering van de openbare ruimte. Cruciaal hierbij was het 'Reglement ende ordonnantie nopende de tusschewege, repareren ende maeken van calsjiden ende andere saeken'

⁴⁷ Een van de politiemeesters, Justus Billet, deed hierover uitgebreid verslag. Deze bron beslaat twaalf delen en wordt nader bewerkt in Deceulaer, 'Stadsbestuur en buurtbewoners te Gent'.

uit 1671.⁴⁸ In een belangrijke reeks artikelen werd gestipuleerd dat de gebuurten binnen de drie maanden alle straten van de stad moesten herstellen, en dat de reparaties voortaan moesten gebeuren op kosten van alle huiseigenaars in de buurt. Omdat het om hoge bedragen ging, kon een betalingssysteem waarbij iedereen ongeveer hetzelfde bedrag betaalde, de kosten niet meer dekken. Daarom werd een progressieve verdeelsleutel ingevoerd op basis van het 'huisgeld'. De huiseigenaar en de huurder betaalden elk de helft van het huisgeld. Zoals reeds bleek uit het gebuurteboek van de Burgstraat, zou voortaan deze progressieve betalingsschaal gehanteerd worden voor vele nieuwe taken van de gebuurten, zoals het wacht lopen, het inkwartieren van soldaten, en later ook voor de invoering van de straatverlichting.⁴⁹ Hierdoor moesten rijkere buurtbewoners beduidend méér betalen. Nieuw was ook dat deze betalingen juridisch afdwingbaar werden. Na raadpleging en met toestemming van de centrale overheid werd tevens bepaald dat niemand vrijgesteld zou zijn, ook van de clerus en diverse personen verbonden met de Raad van Vlaanderen werd verwacht dat ze hun bijdrage betaalden. Het bijzondere belang van deze bepaling mag niet onderschat worden. Het belasten van deze geprivilegieerde groepen hield dus een belangrijke kapitaalstransactie van de private naar de publieke sector in, onder het mom van een 'privatisering' naar de gebuurten.

De toenemende interactie tussen magistraat en gebuurten had vier belangrijke effecten: op de formele status van de buurt, op de rol van de deken, op de manier waarop rechten en plichten binnen de buurt gedefinieerd werden en op de verhouding tussen buurt en stadsbestuur. Allereerst is het duidelijk dat indien de wethouders taken wilden uitbesteden aan de gebuurten, deze voorzien moesten zijn van een institutioneel apparaat – of een bundeling van symbolisch kapitaal – onder leiding van een deken. Daarom werd de gebuurtenstructuur opgelegd aan heel de stad. Overall werden de buurtbewoners verplicht om een deken te verkiezen. Ten tweede evolueerde de buurtdeken langzaam van een interne leidersfiguur tot een bemiddelaar met de magistraat, die onder grotere druk werd geplaatst. Het stadsbestuur verplichtte de dekens persoonlijk om geld op te halen en om een reeks taken te organiseren, zoniet konden de werken zelfs 'ten particulieren coste' van de deken uitgevoerd worden. Het dekenschap impliceerde enerzijds een zekere investering (en risico) in tijd

48

Uitgevaardigd omdat 'de tressorie door (...) de tegenwoordige gesteltenisse des tijds geredigeert is tot eene impossibiliteyt om deselve onkosten te supporteren', 10 juli 1671, *Costumen ende wetten der stad Gent* (Gent 1779) 382-390.

49

Enkele voorbeelden: SAG, Reeks 110, 30 september 1691; BUG, Hs. nr. G 19649, 26 september 1695, 2 en 14 september 1697, 20 oktober 1711. In reeks 128, 1-6 worden lijsten bewaard van straten met de tarieven per huis voor het wachtlopen.

en geld: het vroeg een nauwkeurige en volgehouden inspanning om een netwerk van sociale contacten en sociaal vermogen te beheren. Anderzijds verleende dit ambt een bepaalde machtspositie – zelfs ten aanzien van de meest welvarenden in de buurt – en creëerde het bovendien de mogelijkheid tot rechtstreekse controle en patronage over de armere buurtbewoners. Wellicht konden handige dekens van hun banden met het stadsbestuur gebruik maken om op te treden als ‘makelaar’, wat enkel hun aanzien vergroot kan hebben. Het derde gevolg van de aan de hele stad opgelegde institutionalisering van de gebuurten is de toenemende druk op de interne relaties. Vooral met de meer welvarende buurtbewoners en geprivilegieerde groepen die vrijgesteld waren van stadsbelasting, zoals bijvoorbeeld geestelijken en personen verbonden met de Raad van Vlaanderen, ontstonden spanningen. Eventuele informele gunsten en ‘vrijwillige’ giften waren – via de gebuurtenstructuur – getransformeerd tot een juridisch afdwingbaar recht, bovendien expliciet en formeel gekoppeld aan de relatieve rijkdom. Elders wordt ingegaan op de effecten, implicaties en problemen van deze maatregelen in de laatste decennia van de zeventiende eeuw en in de achttiende eeuw.⁵⁰

Deze paragraaf sluit ik af met een sprekend voorbeeld dat de meer abstracte punten die ik hier wil maken extra in de verf zet. Het illustreert (opnieuw) zowel de in de inleiding gepresenteerde abstracte omschrijving van een gebuurte als de mogelijkheden en problemen die kunnen ontstaan door het voor ‘andere doeleinden’ aanwenden van zo’n institutie. Het prikt bovendien ook eventuele ideaalbeelden door over perfect coherente en harmonische buurtgemeenschappen zonder factievorming die steeds als één man achter de verkozen brave dekens-buurtvaders zouden staan.

Jan Martens, Pieter Beernaert en een dozijn andere burens uit de middel-Oudburg te Gent startten op 10 oktober 1712 een procedure tegen meester apotheker Jacques de Suttere en Carel Bauwens, respectievelijk de net afgezwaaide deken en ontvanger van hun gebuurte. In hun rekest tot de schepenen van de keure maakten ze duidelijk dat ze het niet eens waren met de rekening die een dag daarvoor *en petit comité* (in hun afwezigheid) in een herberg was voorgelegd. Daaruit bleek dat de opbrengsten van de ‘burenrechten’ (doodschulden, trouwgelden, willecommen, kerven) onder meer gebruikt waren om de

⁵⁰
Zie de noot onder de asterisk.

kosten te dekken voor het opgelegde logement van vier soldaten. Volgens de aanklagers moesten dergelijke collectieve bestedingen naar draagkracht gefinancierd worden, namelijk door een speciale inzameling via de verdeelsleutel van het huisgeld. In het 'Antwoord' speelden de net afgetreden bestuursleden direct op de (buur)man: de aanklagende geburen probeerden zonder reden de 'peys ofte vrede onder de ghemeene ghebueren' te storen. Als er genoeg geld in kas was om de aan de gebuurte opgelegde logementen te betalen, waarom hadden de deken en de ontvanger dan de burenen moeten aanspreken? Artikel 9 van het gebuurtereglement (op 15 mei 1623 goedgekeurd door de schepenen van de keure) was naar de letter toegepast. Alle doodschulden, boetes en andere 'rechten' waren geïnd door de deken en de ontvanger. Daarmee waren, zoals voorgeschreven, de 'gebruikelijke onkosten' van de gebuurte betaald. De rekening was goedgekeurd. Eventuele overschotten konden, volgens artikel 9, bewaard worden voor 'eene ghemeene ende paysibel vergaderinghe'. Er was in 1712 een positief saldo van 5 pond, 1 sch. en 10 gr., waarmee naast een mis voor overleden geburen, ook het verteer van de vergadering voor de goedkeuring van de rekening werd betaald. Om de gemoederen te sussen verklaarde het aftredend bestuur bij wijze van 'presentatie' het nog resterende deel (£ 2-14-0) van het overschot ter beschikking te stellen om het samen met de burenen 'paysibelijck' te verteren. In de marge van het 'Antwoord' staat de beslissing geregistreerd waarmee de schepenen van de keure op 17 oktober 1712 getracht hadden de zaak in de kiem te smoren. De geburen moesten de 'presentatie' aannemen, er samen op drinken en de gemaakte kosten voor rekening van de gebuurte brengen.

De 'geburen' wensten zich niet op deze wijze te laten paaien en gingen bij de schepenen in beroep. Meester Jan Cardoen, licentiaat in de medicijnen, trad van achter de schermen naar voren en nam als hoofd van de 'appellanten' tegen deze vorm van arbitrage het voortouw. Vijftien buurmänner en een buurvrouw waren bereid onder ede te verklaren dat zij op 8 oktober 1712 niet formeel uitgenodigd waren tot het horen van een rekening. Enkele prominente 'appellanten', in het bijzonder Cardoen zelf, waren wel op de vergadering aanwezig geweest en hadden daar uitdrukkelijk geëist dat de uitgaveposten voor logementen zouden worden geschrapt. Zo was er een hoogoplopend conflict ('grootte wo[o]rden') ontstaan tussen hen

en de deken 'benevens eenighe van sijne liege, ofte bende'. Andere leden van de factie van het afgetreden bestuur hadden na de vergadering de rekening getekend.

Wat was de kern van het probleem? De groep van het oude bestuur bestond vooral uit rijkere burenen: 'sij sijn besittende, ende bewoonende huysen van groote huere, als onder andere van veertich, vijftich, jae selfs van over de hondert ponden grooten, ende diversche van d'appellanten alleenelyck huysen ende comoditeyten van dieren van ses, acht, thien, a twaelf ponden grooten'.⁵¹ Het oneigenlijk gebruik van de boni van de gebuurte om kosten voor militairen te dekken zou betekenen dat 'het ghepermitteert is aen eenen rycken syne schult te betaelen, met het goet van[den] aermen'. Zou het niet belachelijk zijn het herstellen van kasseiwegen met de boni van de rekeningen van de gebuurte te betalen? De stelling over afzonderlijke boekhoudkundige balansen werd ondersteund door een op 3 december 1712 gedateerde collectieve verklaring van dekens uit zeventien omliggende gebuurten, dat zij de kosten van logementen geregeld hadden volgens de formule van de huisgelden. In de tripliek werd betoogd dat logementskosten voor soldaten een burgerlijke last waren die iedereen 'als borger ofte insetenene, ende niet als ghebeuren' moest dragen. Terwijl de oud-ontvanger en zijn notabele vrienden verdacht werden van onvoldoende betaling van boetes, moesten de andere burenen die in kleine huizen of zelfs kamers woonden wel het volle pond betalen. Zo werden met het 'ghelt vanden aermen ambaghtsman' de logementen betaald terwijl dat geld eigenlijk moest dienen voor 'eene heerlijcke recreatie. Daer van den ambaghtsman die heele daeghen ende nachten tot maintien van sijne familie moet wercken ende slaven ende nauwelyckx binnen een rondt jaer sich selven eens en vermaeckt ofte recreert, altijd sekerlijck] gepriveert saude zijn'.⁵² De schepenen van de keure bleken weinig gevoelig voor dit argument, verwezen naar hun eerdere suggestie om de zaak met een drinkgelag op te lossen en veroordeelden de eisers op 13 mei 1713 tot de kosten.

Besluit

In deze bijdrage werden Gentse gebuurten in de zeventiende en achttiende eeuw operationeel gedefinieerd als geïnstitu(tionalis)eerde relatienetwerken die primair ge-

⁵¹

RAG, rvl., nr. 25680, Replik (op het Antwoord), nr. 29. Het vorige citaat komt uit artikel 17 en het volgende uit artikel 31.

⁵²

Ibidem, Tripliek voor Jan Cardoen en co, citaten uit punten 5, 8, 28, 29 en 30. Onder meer in de 'Grieven ende redenen' voor Cardoen en co werd onderstreept dat de gewone uitgaven waarover in artikel 9 van het reglement sprake was bijvoorbeeld de betaling van 'flambeuwen' voor een berechting of kaarsen voor een pestmis konden zijn.

richt zijn op de reproductie van sociaal kapitaal, door middel van complexe, geïntegreerde cycli van ruiltransacties waardoor relaties van nabijheid binnen een beperkte geografische ruimte worden getransformeerd. Deze cycli passen vooral binnen een repertoire van vormen en stijlen van interactie, dat door Bourdieu met het overkoepelend concept 'economie van symbolische goederen' werd aangeduid. We stelden een verhoogde spanning vast naarmate de groepen zich genoodzaakt zagen de implicaties van het wonen in een zelfde buurt explicieter, 'economischer' te formuleren of zelfs af te dwingen, bijvoorbeeld wanneer bepaalde projecten (waarvoor op een specifiek moment collectief een gespecificeerde som geld moest worden opgebracht) moesten worden gerealiseerd die verder gingen dan 'interne' (re)productie van sociaal vermogen en sociabiliteit.

Het uitzonderlijke project van het beheren van een kapel in de Burgstraat bleek een interessante kleurstof⁵³ om zo'n aanpassingsproces in een van de vele tientallen Gentse gebuurten in de praktijk te volgen. Sociaal vermogen dat gegenereerd werd door de werking van het gebuurte kon gebruikt worden om doelstellingen van (groepen) buurtbewoners te verwezenlijken. We benadrukten dat in de periode vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw, toen door het Gentse stadsbestuur (gedekt door de centrale overheid) aan de gebuurten de realisatie van een aantal projecten werd opgelegd, de institutionalisering van de gebuurtenetwerken in de hele stad vastere en bredere vormen aannam. Dit proces creëerde onder meer nieuwe mogelijkheden tot het vragen en verkrijgen van wederdiensten. Het opleggen van nieuwe taken aan gebuurten, gekoppeld aan de introductie van een 'objectieve', lees 'economische', verdeelsleutel als het huisgeld (en niet louter als medebuur) verhoogde in sommige buurten de spanning, te meer omdat daarbij geraakt werd aan privileges. Zoals bleek uit het significante feit dat dit zelfs tot uiting kwam, of gekanaliseerd werd, in de manieren waarop (soms aparte) boekhoudingen werden bijgehouden, kan besloten worden dat de grens tussen 'economische' en 'symbolische' vormgeving van (clusters van) transacties weliswaar voor aanpassing vatbaar was, maar dat het onderliggend principe van fundamenteel belang was in (Gentse) gebuurten (in de zeventiende en achttiende eeuw).

53

Een prachtig beeld van L. Febvre uit de jaren veertig: 'Usons de colorants pour déterminer avec exactitude le cours souterrain des eaux. C'est une de nos fonctions essentielles', in: L. Febvre, *Au coeur religieux du XVIIe siècle* (Parijs 1983) 471.

Summary

The social capital of neighbours

Rights, obligations and conflicts in Ghent neighbourhoods in the 17th and 18th century

In this article, 17th- and 18th-century neighbourhoods in Ghent (in the County of Flanders) are defined as networks of institutionalised relationships that were primarily oriented toward the (re)production of social capital through complex, intertwining cycles of symbolic exchange, transforming relations of spatial proximity. These cycles, often involving gifts, were keyed into a repertoire of forms and styles of interaction for which the French social scientist Pierre Bourdieu has coined the phrase 'economy of symbolic goods'. A case study of a neighbourhood book of records of the Burgstraat in the 17th and 18th century shows how these cycles were partly, by means of an equal system of fees and fines, grafted on important life cycle events of the members, anchoring the (re)production of collective social capital into the 'rites de passage' (A. Van Gennep) or 'rites d'institution' (P. Bourdieu). These fees and fines actually sustained rather than undermined the (re)production of social capital, especially since they were regulated by means of a semi-public account based on 'kerfstokken' (tallies, i.e. sticks used as a record of the amount of a debt according to the notches cut into them). One of the conclusions drawn from this and other investigations (e.g. of conflicts resulting in court cases) was that tension increased when the actors were obliged to formulate or enforce in more economic terms the implications of living together in the same neighbourhood; when specific projects (for which a set sum of money had to be generated collectively in a short period of time) had to be accomplished, especially when these went well beyond the bounds of the internal (re)production of social capital and sociability and were directly related to wealth or privileges. From the second half of the 17th century on, the aldermen of Ghent imposed several projects on the neighbourhoods: repairing roads, organising neighbourhood patrols, paying for street lights and (financially) accommodating soldiers. The process worked both ways, offering increased opportunities for brokers, such as the elected dean of the neighbourhood. The fact that separate account books were

kept for the internal exchange cycles and for the financing of external projects is considered a good indication that the dividing line between economic and symbolic (clusters of) transactions was flexible, but that the distinction itself was essential for understanding the structural dynamics of an institutionalised neighbourhood system.